





Urmia University



The capacities of Shia civilizing jurisprudence

Seyed Javad Mirmehdipour Kohkamar¹

1- Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Literature and Human Sciences, Urmia University, Urmia, Iran

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Received: 2024/09/16</p> <p>Accepted: 2025/12/30</p> <p>pp: 73- 91</p> <p>Keywords: Jurisprudence; Civilization; Shia; Authentication.</p>	<p>This article examines the conceptualization and general and specific capacities of Shia civilizational jurisprudence to systematize monotheism based on Islamic findings, using a civilizational (genealogical) approach. The paper is written with the analytical-descriptive method. After defining key terms, this study examines the achievements of systematization within civilizational jurisprudence. It then investigates the influence of Shia jurisprudence on science, specifically its role in authenticating scientific production, distribution, accumulation, methodology, purpose, and monotheistic applications. Shia civilizational jurisprudence, drawing upon revelation, reason, and the principles of infallible inference, seeks to establish a monotheistic civilization and prepare the world for the emergence. Its core tenets include justice, belief in resurrection, the integration of science and divine values, a mystical lifestyle, and ethical human behavior, all in contrast to what it views as arrogant and deficient civilizations. The results indicate that macro-view Shia jurisprudence can regulate societal structures for monotheistic civilizations. Innocent-oriented management offers the only just and equitable way to systematize all civilizational components (e.g., economy, politics, culture, society, law, family).</p>
	<p>Citation: Mirmehdipour Kohkamar, S. J. (2024). The capacities of Shia civilizing jurisprudence. <i>Journal of Historical Findings</i>, 1(3), 73-91.</p> <p> © The Author(s). Publisher: Urmia University.</p> <p>DOI: DOR:</p>

Extended Abstract

In this study, the capacities of Shia civilization jurisprudence have been examined. The research method is descriptive-analytical. Generally, jurisprudence means all the teachings and decrees revealed by God and technically constitutes the subsidiary laws derived from detailed religious evidence. Shi'ism means accepting the scientific and spiritual authority of the Prophet (peace be upon him) and following all their thought and practices that represent God on earth. Civilization in the general term means the emergence of a set of thoughts of human beings, which in the religious term means collective obedience from monotheism and the emergence of innocent-based ideas in all important human components. The purpose of this study is to authorize all scientific propositions through the existing and desirable capacities of Shia jurisprudence. The mutual influence of jurisprudence and science was investigated, highlighting the significant capacity of Shiite jurisprudence to provide a comprehensive and monotheistic framework for understanding the necessity, methodology, purpose, application, and benefits of scientific propositions. Because traditional jurisprudence has a limited, individual focus, making it impractical to address the needs of a complex civilization, metropolitan jurisprudence is necessary. Metropolitan jurisprudence must address the complexities of civilization across judicial, educational, social, cultural, legal, political, ethical, mystical, and familial domains. A key strength of Shiite jurisprudence, derived from its dynamic nature, is its capacity to establish a unified jurisprudential framework. This framework enables the discovery, development, and application of necessary rules and principles, informed by a keen understanding of the specific time and place, ultimately contributing to the realization of a Shiite civilization. By utilizing revelation, reason, and the principles of infallible deduction, Shiite jurisprudence aims to establish a monotheistic civilization and create the

conditions necessary for its emergence. Shiite civilization is founded on principles of justice, the revival of religious beliefs, the integration of scientific propositions with divine values, a mystical approach to lifestyle, and the ethical guidance of human behavior. It stands in contrast to arrogant civilizations and represents a fundamental shift. The results indicate that Shiite metropolitan jurisprudence has the capacity to regulate societal structures for a monotheistic civilization. Innocent-based management offers the only just path to systemization across all civilizational components (economics, politics, culture, society, law, family, etc.). Achieving Shiite civilization jurisprudence requires several key capacities: reliance on revelation, consistent principles, alignment of jurisprudential rules with the nature of the civilization and human rationality, the ability to derive principles from jurisprudential sources and apply them across diverse fields of human civilization, consideration of expediency, and the establishment of overarching principles like justice, which supersede other rules within the system. Based on the verse "The earth shall inherit My righteous servants" (and other supporting evidence), the management of civilizational jurisprudence must be competent across all its components to effectively implement this system and achieve its goals. A goal of civilizational jurisprudence is the implementation of Islamic principles across various aspects of society. This includes, for example, navigating complex socio-political relations with different nations, carefully considering the level of trust afforded to countries such as the US, Britain, Germany, and France, and determining appropriate interactions. These considerations are particularly important given the history of colonialism, conflict, and the support some of these nations have provided to entities like the state of Israel, certain interpretations of Wahhabism, and groups accused of violence and extremism. Regarding interactions with

other nations, Shiite civilizational jurisprudence emphasizes a discerning approach. While negotiations are necessary with both allies and adversaries, trust and special privileges should be granted cautiously, based on the principles of this jurisprudence.

Declarations

Funding: This research received no external funding.

Authors' Contribution: The author approved the manuscript's content and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: The author declares that they have no conflicts of interest.


Acknowledgements: The author would like to thank the manuscript reviewers whose invaluable feedback improved the quality of the manuscript.



ظرفیت‌های فقه تمدن ساز شیعه

سید جواد میرمهدی پور کوه کمر^۱

۱- استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف از این مقاله، بررسی چگونگی مفهوم شناسی فقه تمدن شیعه و بررسی ظرفیت‌های عمومی و اختصاصی فقه تمدن شیعه، برای نظام سازی توحیدی بر اساس یافته‌های اسلامی با رویکرد تمدنی (تبار شناختی) است. این مقاله با روش تحلیلی- توصیفی نوشته شده است. پژوهش حاضر بعد از تبیین لغوی و اصطلاحی فقه، تشیع و تمدن، به ره‌یافته‌های نظام سازی در فقه تمدن می‌پردازد. در این راستا تأثیر فقه شیعه بر علوم به جهت حجیت یابی علوم در تولید، توزیع، انباشت، روش، هدف، کاربردهای توحیدی بررسی شد. فقه تمدن شیعه با منبع وحیانی و بکارگیری عقل فطری و با استفاده از اصول استنباط معصومین علیهم‌السلام در مسائل و حوادث پیش رو به دنبال تحقق تمدنی توحیدی و آماده‌سازی جهان برای ظهور است. رعایت عدالت، معاد باوری، هماهنگی گزاره‌های علمی با ارزش‌های الهی، نگاه عارفانه در سبک زندگی در کنار تکلیف محور بودن رفتارهای انسان و در مقابل تقابل با تمدن استکباری و استضعافی از مباحث بنیادی در فقه تمدن شیعه می‌باشد. نتایج به دست آمده، حاکی از آن است که فقه کلان نگر شیعه، ظرفیت و بستر تنظیم ساختار جامعه برای نظام‌های تمدنی- توحیدی را داراست و با مدیریت معصوم محور، تنها مسیر درست و عادلانه برای نظام سازی در حوزه مؤلفه‌های تمدن (اقتصاد، سیاست، فرهنگ، جامعه، حقوق، خانواده و ...) می‌باشد.
دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۶	
پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰	
صص: ۷۳-۹۱	
واژگان کلیدی: فقه، تمدن، شیعه، حجیت سازی.	
استناد: میرمهدی پور کوه کمر، سید جواد. (۱۴۰۳). ظرفیت‌های فقه تمدن ساز شیعه. <i>نشریه یافته‌های تاریخی</i> ، (۳)۱، ۷۳-۹۱.	
	
ناشر: دانشگاه ارومیه.	
DOI:	
DOR:	



مقدمه

فقه تمدن شیعه با منبع وحیانی و بکارگیری عقل فطری و با استفاده از اصول استنباط معصومین علیهم‌السلام در مسائل و حوادث پیش رو به دنبال تحقق تمدنی توحیدی و آماده‌سازی جهان برای ظهور است. رعایت عدالت، معاد باوری، هماهنگی گزاره‌های علمی با ارزش‌های الهی، نگاه عارفانه در سبک زندگی در کنار تکلیف محور بودن رفتارهای انسان و در مقابل تقابل با تمدن استکباری و استضعافی از مباحث بنیادی در فقه تمدن شیعه می‌باشد. در این پژوهش ظرفیت‌های فقه تمدن ساز شیعه مورد بررسی قرار گرفته است.

روش پژوهش در این تحقیق، تحلیلی توصیفی است. در این راستا ابتدا به صورت مبسوط عبارات مهم این تحقیق و پژوهش‌شناسی شد. "فقه" در اصطلاح عام، همه معارف و احکامی که از سوی خداوند نازل شده است را فرا می‌گیرد و در اصطلاح خاص: علم به احکام شرعی فرعی از روی ادله تفصیلی است. تشیع به معنای پذیرفتن مرجعیت علمی و معنوی اهل بیت علیهم‌السلام و تبعیت همه بعدی در فکر و عمل از ایشان می‌باشد که نماینده خداوند در زمین و جانشین خداوند هستند. تمدن در اصطلاح عام به معنای بروز و ظهور اندیشه‌های مجموعه‌ای از انسان‌ها است که در اصطلاح دینی، اطاعت نمودن جمعی، از توحید و ظهور اندیشه‌های معصوم محور در همه مولفه‌های مهم انسانی است.

هدف از این پژوهش، حجیت دار نمودن همه گزاره‌های علمی از طریق ظرفیت‌های موجود و مطلوب فقه شیعه می‌باشد. از این رو تأثیر متقابل فقه و علوم بررسی شد و برای حجیت سازی علوم از جانب فقه شیعه: ظرفیت بسیار مهم فقه شیعه با عنوان کلی و دقیق، نگاه توحیدی داشتن به گزاره‌های علمی در ضرورت، روش، هدف، کاربرد و منفعت علوم بیان شد. از آنجایی که رویکرد فقه سنتی به صورت خرد و فردی بوده و عملاً تمدن سازی با نگاه فقه سنتی ناممکن است جهت نیل به این مقصود نیاز به ظرفیت‌های فقه کلان نگر می‌باشد. فقه جدید و کلان نگر بایستی به تمدن سازی در حوزه قضایی، تعلیمی تربیتی، فرهنگی اجتماعی، سیاسی حقوقی، اخلاقی عرفانی عبادی و خانواده پردازد. از جمله ظرفیت‌های مطلوب فقه شیعه برای تمدن سازی اسلامی که با توجه به پویایی فقه شیعه قابلیت استخراج و استیاد دارد، لزوم تأسیس رویه واحد فقهی برای نظام سازی، کشف و ابداع قواعد و اصول لازم، شناخت لازم از زمان و مکان در رسیدن به فقه تمدن ساز شیعه است. فقه تمدن شیعه با منبع وحیانی و بکارگیری عقل فطری و با استفاده از اصول استنباط معصومین علیهم‌السلام در مسائل و حوادث پیش رو به دنبال تحقق تمدنی توحیدی و آماده‌سازی جهان برای ظهور است. رعایت عدالت، معاد باوری، هماهنگی گزاره‌های علمی با ارزش‌های الهی، نگاه عارفانه در سبک زندگی در کنار تکلیف محور بودن رفتارهای انسان و در مقابل تقابل با تمدن استکباری و استضعافی از مباحث بنیادی در فقه تمدن شیعه می‌باشد.

نتایج به دست آمده از این پژوهش، حاکی از آن است که فقه کلان نگر شیعه، ظرفیت و بستر تنظیم ساختار جامعه برای نظام‌های تمدنی - توحیدی را داراست و با مدیریت معصوم محور، تنها مسیر درست و عادلانه برای نظام سازی در حوزه مولفه‌های تمدن (اقتصاد، سیاست، فرهنگ، جامعه، حقوق، خانواده و ...) می‌باشد. برای رسیدن به فقه تمدن ساز شیعه نیاز به ظرفیت‌های خطانپذیر است. از جمله: منبع وحیانی، هماهنگی اصول، فروع و قواعد فقه تمدن ساز با فطرت، مطابقت این تمدن با عقلانیت انسانی، مستعد بودن فقه تمدن ساز برای گرفتن اصول از منابع فقهی و تفریح آن به فروع در عرصه‌های مختلف تمدن بشری، توجه به عنصر مصلحت در فقه تمدن ساز، قابلیت داشتن برای تأسیس قواعد نظام ساز تمدنی مثل قاعده عدالت که حاکم باشد بر سایر قوانین و قواعد جاری در فقه تمدن ساز شیعه. طبق آیه "ان الارض یرثها عبادی الصالحون"^۱ و دلایل دیگر بایستی مدیریت فقه تمدن ساز در همه مولفه‌ها به دست انسان‌ها شایسته و صالح باشد تا غرض از این نظام سازی و اهدافی که راجع به این مقوله مدنظر است پیاده‌سازی شود. از جمله اهداف فقه تمدن ساز در عرصه اجرای منویات ولی امر مسلمین جهان در عرصه‌های مختلف فقه تمدن ساز است. برای نمونه در موضوع برقرار روابط سیاسی اجتماعی با کشورهای مختلف و میزان اعتماد به کشورهایی مثل آمریکا، انگلیس، آلمان، فرانسه و نوع تعامل با این کشورها که تجربه چندین ساله استعمار، اختلاف افکنی، کشتار انسان‌های بی‌گناه، کمک به ظالمین مثل اسرائیل غاصب، وهابیت و گروه‌های انحرافی جنایت کار که خود باعث به وجود آمدنشان هستند. در این راستا

^۱ ۲۱. آیه ۱۰۵ سوره انبیاء.

بایستی نوع نگاه ولی امر که در رأس فقه تمدن ساز شیعه قرار دارد باید در اولویت مذاکرات و تعامل با کشورهای دوست و دشمن باشد و نباید به حربه‌های مختلف در مذاکرات به او اعتماد نمود و امتیاز داد.

پیشینه پژوهشی، علیرغم اینکه به صورت مبسوط در رابطه با تاریخ تمدن اسلام و غرب کتاب‌ها و مقاله‌ها نوشته شده است اما در رابطه با ظرفیت‌های نظام ساز موجود و مطلوب فقه شیعه در بستر تاریخ و فقه به صورت دقیق بررسی نشده است و به نظر می‌رسد لازم است که مباحثی سلسله‌وار در این حوزه برای داشتن تمدن فاخر اسلامی آورده شود.

چهار چوب مفهومی

معنای لغوی فقه و کاربرد آن در قرآن

آنچه در کتب مختلف لغوی و تفسیری در مورد واژه فقه آمده است، استظهار می‌شود که معنای فقه یعنی دانستنی که همراه با تأمل و دقت باشد، چنانکه در معجم المقاییس اللغة می‌خوانیم: «فقه دلالت می‌کند بر ادراک چیزی و علم نسبت به آن.» (ابن فارس، ۴۴۲) و در مجمع البحرین آمده است: «قوله تعالی (ولکن لا تفقهون تسبیحهم) (اسراء (۱۷) آیه ۴۴). ای: لا تفهمونه» (طریحی فخرالدین).

به نظر می‌رسد، فهم به صورت استنباطی نیز از معنای فقه، قابل استیاد باشد چراکه در مجمع البحرین آمده است: «فقه عبارت است از رسیدن به یک مجهول از یک معلوم.» و طبرسی می‌گوید: «برخی گفته‌اند: فقه، عبارت است از فهم معانی مستنبطه و لهذا به خداوند فقیه نمی‌گویند» (طبرسی ابی علی الفضل، ص ۷۸).

کاربرد کلمه فقه، در قرآن بیانگر این معنا است که تعمق، فهم دقیق و دقت نظر در معنای این کلمه لحاظ شده است، آیاتی را برای مثال می‌آوریم:

«ما نیکو آیات خود را برای اهل بصیرت مفصل بیان نمودیم.» (انعام، آیه ۹۷). از آنجایی که همه انسان‌ها معمولاً دارای قدرت تفکر و فهم می‌باشند، اما خداوند متعال، تفقه در آیاتش را برای گروهی که فهم عمیق و با بصیرت دارند، نسبت داده است و از تخصیص کلمه فقه، به فهمی خاص، فهمیده می‌شود که در کلمه فقه، فهم همراه با دقت نظر و تعمق مخصوص، وجود دارد.

«و مؤمنان را نسزد که همگی [به سوی جهاد] بیرون روند چرا از هر جمعیتی گروهی [به سوی پیامبر] کوچ نمی‌کنند تا در دین آگاهی یابند و قوم خود را هنگامی که به سوی آنان بازگشتند، بیم دهند باشد که [از مخالفت با خدا و عذاب او] پرهیزند...» (توبه آیه ۱۲۲).

تفقه در دین که در این آیه بیان فرموده قطعاً به مورد خاص در حلال و حرام اشاره ندارد بلکه با توجه به واژه دین که در متن آیه فرموده و به معنای سبک و روش می‌باشد که از جانب حضرت حق تعیین شده پس می‌توان دعوت به نظام‌سازی‌های مختلف قضایی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، حقوقی، تعلیم و تربیت را هم از آیه برداشت نمود. به نظر می‌رسد مصداق بارز فهم عمیق و تفقه در دین در عصر حاضر، جهت کارآمد نمودن شریعت، اقدام به نظام‌سازی معصوم محور در عرصه‌های مختلف نیازهای بشری می‌باشد که تنهاترین داعیه‌دار این حرکت، فقه شیعه خواهد بود، به جهت اینکه فقه شیعه دارای منابع غنی و حیانی بوده و از روش‌هایی که برگرفته از تعلیم معصومان است، استفاده می‌کند. پس بنابراین محدوده استعمال این واژه در لسان آیات، اختصاص به احکام فرعی ندارد، بلکه فقیه قرآنی، کسی است که در مجموعه دین از فهم دقیق و بصیرت لازم برخوردار باشد و این مجموعه، شامل همه مسائل اعتقادی، اخلاقی و مسائل فرعی عملی می‌شود و این ادعا را با سه دلیل اثبات می‌کنیم:

اولاً: «دین» که تفقه در آیه شریفه، به آن، تعلق گرفته، عبارت از مجموع مسائل اسلامی است: «أن الدین عندالله الاسلام...»؛ (سوره مبارکه آل عمران آیه ۱۹).

ثانیاً: آیه تصریح دارد به اینکه تفقه در دین، سبب انذار قوم و در نهایت بر حذر شدن آنان می‌شود و قطعاً چنین هدفی به صرف آشنایی با مسائل حلال و حرام، بدون شناخت مبدأ و معاد و مسائل اخلاقی تأمین نمی‌گردد.

ثالثاً: آیاتی در قرآن وجود دارد که واژه فقه را در غیر مسائل فرعی فقهی به کار برده است، مانند آیه سیزدهم سوره حشر که کمی خوف از خداوند و در مقابل، مقهور و مرعوب خلق خدا شدن را به قلت فقه احاله داده است: «لأنتم أشد رهبة فی صدورهم من الله ذلک بأنهم قوم لا یفقهون» (حشر آیه ۱۳). مورد استعمال این واژه، مسائل اعتقادی و اخلاقی است.

از آنچه در معنای لغوی فقه بیان شد، فهم، استنباط روشمند و اصولی به صورت نظام‌وار، طراحی ساختارهای معصوم محور در مسائل مختلف زندگی، از معنای فقه، استفاده می‌شود مانند موضوعات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، تربیتی، قضایی و...

معنای اصطلاحی فقه

الف: اصطلاح عام: منظور «همه معارف و احکامی است که از طرف خداوند نازل شده است، چه در زمینه اعتقادی و اخلاقی و چه در زمینه فروع عملی».

ب: اصطلاح خاص: شهید اول علم فقه را این‌گونه تعریف نموده است: «فقه، علم به احکام شرعی فرعی از روی ادله تفصیلی است و ادله تفصیلی عبارت‌اند از: قرآن، عقل، سنت و اجماع».

از آنچه گذشت به دست می‌آید که استعمال واژه «فقه» طبق معنای لغوی و قرآنی آن، مطلق بصیرت در فهم مآزل الله می‌باشد اما علت اختصاص یافتن فقه، به فهمیدن احکام شرعی فرعی از روی ادله تفصیلی، به دلایل ذیل است:

اولاً: جدا شدن علوم نظیر کلام، تفسیر، اخلاق از بدنه فقه در زمان امام صادق علیه‌السلام و تعمق بیشتر به هر یک از شاخه‌های فقه به صورت مستقل.

ثانیاً: انشعاب شاخه‌های دیگر علوم در حوزه فیزیک و معرفت که به خاطر نبود حاکمیت ائمه معصومین علیه‌السلام، ارتباط عمیق خود را در استدلال و استنتاج و روش‌های معصوم محور از فقه، قطع نمود و راه رسیدن به تمدن اسلامی که با حاکمیت فقه در تمام حوزه‌های تمدن بشری بود، منقطع گردید و در نتیجه، علم فقهی ماند که جدای از تعمق در نظام‌های حقوقی-قضایی، سیاسی، اجتماعی-فرهنگی، تعلیم-تربیتی می‌باشد.

اما امروزه همین فقه شیعه، قابلیت مطابقت با نظام‌ها را داشته و می‌تواند با نگاهی متفاوت، تمدن ساز باشد.

کارکرد فقه در تشخیص موضوعات

یکی از مسائل بسیار مهم در تمدن سازی، بحث تشخیص موضوعات فعل مکلف، از حیث نسبت سنجی با متون دینی و جنبه صبغۀ الهی رفتار انسان، می‌باشد تا فقیه بتواند حکم مربوط به آن را از راه علم فقه پیدا کند، چراکه غیر از موضوعات متعارف و رایج در علم فقه، مانند نماز و روزه، موضوعات بسیار زیادی امروزه مطرح می‌باشد که نیاز به تشخیص دارد مانند مذاکره با دشمنان اسلام و فروعات مربوط به آن.

به نظر می‌رسد این جمله معروف که می‌گویند تشخیص موضوعات، به عهده فقیه نیست، به علت نبود نگاه کلان تمدن ساز نسبت به فقه شیعه، به وجود آمده است، چراکه اگر نسبت فقه با علوم و فنون از حیث موضوع، محتوی، روش، اهداف و اجراء مشخص شود، معلوم می‌شود که فقه، در تشخیص موضوعاتی که مربوط به رفتار و فعل مکلف هست، نقش اساسی دارد.

تأثیر متقابل فقه و علوم

اگر با نگاه تمدن ساز به فقه، توجه کنیم، می‌توانیم تأثیر فقه، به علوم را از پیدایش آن علم تا کاربرد آن، بررسی کنیم، مثلاً دقت در ابعاد ذیل، تأثیر متقابل فقه و علوم را نشان می‌دهد:

الف: تأثیر فقه شیعه به علوم

فقه شیعه دارای جهان بینی توحیدی می‌باشد.

نگاه توحیدی به علم، نه نگاه انسان مدارانه (اومانستی) در خیلی از گزاره‌های علمی منشا اثر خواهد بود، مثلاً علم اقتصادی که منجر به ربا می‌شود حذف خواهد شد.

فقه شیعه دارای توصیه‌هایی معصوم محور، در مواجهه با گزاره‌های علمی دارد.

توصیه‌هایی که موجب عدم مخالفت روش‌های علمی با عقل فطری و شریعت و حیانی می‌باشد، مانند:

۱- رعایت عدالت «اعدلوا هو اقرب للتقوی» (مأده. ۵. ۸)

۲- تقسیم گزاره‌ها به پسندیده و غیر پسندیده (واجب و حرام)

۳- معاد باوری در گزاره‌های علمی «كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» (بقره. ۱. ۲۸).

۴- ولایت مداری در گزاره‌های علمی

۵- هماهنگی گزاره‌های علمی با ارزش‌های الهی و...

۶- فقه، کشف و استفاده از هر علمی را توصیه نمی‌کند، بلکه همیشه علمی را که نیازهای انسان را در هماهنگی با فطرت و توحید، تأمین می‌کند، توصیه می‌کند، چراکه انسان، خود را در این دنیا مکلف می‌داند و مسئول، نه مختار به‌صرف وقت در هر گزاره‌ای علمی.

۷- از نگاه فقهی، علم بایستی در خدمت و رشد انسان به کمالات معنوی باشد نه مایه استکبار و استضعاف، مانند یافته‌های انسان در ساخت بمب هسته‌ای و ...

۸- در نگاه فقهی، خانواده و حمایت از آن، باید یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های گزاره‌های علمی باشد.

ب: تأثیر علوم به فقه شیعه

الف: در تشخیص موضوعات احکام

اگر طبق آنچه ذکر شد، تأثیر گزاره‌های فقه به علوم کاربردی شود، می‌توان ادعا کرد که همه علوم، شاخه‌ای از فقه خواهند بود که به‌صورت مستقل با رعایت قوانین فقهی، مسیر خود را ادامه می‌دهند، در چنین فرضی رجوع فقیه به متخصص، برای تشخیص موضوع احکام، مانند رجوع فقیه به کتاب تفسیر یا رجال خواهد بود، با این پیش فرض بسیاری از موضوعات احکام نیاز به تشخیص توسط متخصصین فن دارد، مانند:

صدق عنوان ولادت به طهارت در شبیه‌سازی انسانی

صدق تکالیف مربوط به مرد یا زن، در تغییر جنسیت

صدق عنوان رؤیت هلال در رویت با چشم مسلح

صدق عنوان مرض برای کسی که صائم است تا مجوز به افطار صائم باشد.

ب: در شناخت و آگاهی از فروع جدید فقهی

فقه شیعه با دارا بودن اصول و مبانی مهم تمدن توحیدی مانند اصل عدالت، اصل عدم دوستی با یهود و منافقین و مشرکین و بسیاری از اصول دیگر که مجال تفصیل آن‌ها در این مختصر نیست در مسائل و موضوعات جدید پیش رو در عرصه‌ها گوناگون فردی، اجتماعی، سیاسی، خانواده، حقوقی، قضایی، عرفانی و اخلاقی توانایی دارد راجع به بسیاری از گزاره‌های علمی در تولید، روش، انباشت و کاربرد به ارائه رویکرد توحیدی بپردازد و همچنین در بسیاری از مسائل، از تحلیل‌های علمی در تصور و تصدیق صغرای حجیت سازی رفتارها استفاده نماید. فضای مجازی و رسانه، بانک داری، بیمه، سیاست خارجی (مثلاً سیاست بر-برد)، مذاکره با دشمنان اسلام، اشتغال زنان و ... فروع بسیاری که علوم می‌تواند جهت بررسی درجه اهمیت آن علم در راستای توحید محوری، ملاحظات داشتن نفع اخروی و ... برای تفقه از منظر شیعه و فقه تمدن، قرار گیرد.

ج: در تقسیم‌بندی موضوعات فقهی

غیر از موضوعات کلی مانند نماز که در فقه بیان شده است، علوم، می‌تواند در بعضی از موضوعات جزئی فقهی که مصادیق موضوعات کلی هستند، تأثیر داشته باشد، البته موضوعات جزئی فقهی به سه نحو، می‌تواند متصور باشد:

موضوعاتی که در بعضی از علوم تخصصی مورد بحث است

بعضی از موضوعات فقهی هستند و نیاز به تخصص دارند، مانند صدق یا عدم صدق عنوان مرگ، بر کسی که دچار مرگ مغزی می‌باشد.

این‌گونه موضوعات هرچند مستقیماً مربوط به تجربیات و آزمایش و علوم عملی می‌باشد و فقیه برای حکم به وفات چنین کسی و جواز تقسیم اموال او، بایستی نظر متخصصین فن را جویا شود اما همین موضوعات را همان‌طور که بیان کردیم، اگر با نگاه فقه تمدن محور نگاه کنیم، نباید خارج از حوزه فقه باشند به این معنا که بایستی نسبت فقه تمدن، با علوم و فنون مشخص شود، آن موقع حتی تشخیص موضوعات در هر معرفتی با نگاه فقهی صورت خواهد گرفت و فقیه با مراجعه به متخصصین علوم، موضوعات را به‌صورت اصل مقبول، پذیرفته و حکم آن را خواهد داد.

موضوعاتی که تشخیص آن با عرف است اما نیاز به تخصص فقهی در شناخت عرف متشرعه دارد.

در واقع تشخیص عرف هم نیاز به تخصص دارد چرا که عرف جهان امروز با عرف متشرعه در بسیاری از مسائل فرق می‌کند و تشخیص موضوعات در این مسائل هم نیاز به کارشناسی دارد.

موضوعات زیادی در این قسمت می‌توان نام برد که موقوف به عرف هستند اما نیاز به تخصص در تشخیص عرف منتشره دارد تا حکم لازم به آن موضوع صادر شود، مانند صدق عنوان حجاب، بدون داشتن چادر، رابطه با نامحرم برای ازدواج، ربا بودن کارمزدی که در بانک عرفاً گرفته می‌شود و

از آنجایی که مردم هر عصری بعضاً به جهت غلبه شهوات و هواهای نفسانی یا تبلیغات سوء دشمن، بی تفاوت نسبت به ارزش‌های شرعی شده‌اند و گاهاً عربان شدن، رقصیدن، مال ربوی خوردن، روابط نامشروع، نماز نخواندن، روزه نگرفتن و ... برایشان ارزش محسوب می‌شود، از این رو تشخیص عرف عقلاء نیز بایستی به دست فقیه باشد. موضوعاتی که تشخیص آن از عهده عرف عام برمی‌آید و نیازی به تبعیت از نظر متخصصان و یا فقیه نیست. یافته‌های عرفی انسان در تشخیص بعضی از موضوعات احکام کافی می‌باشد مانند اینکه این مایع رنگین مصداق خون است، این مایع مضاف نیست و مطلق است.

روش‌های فقهی

علوم در تقسیم‌بندی روش‌های فقهی نیز می‌تواند تأثیر داشته باشد. در این مرحله به اختصار تأثیر علوم در روش‌های فقه سنتی و فقه کلان نگر بررسی می‌شود:

فقه سنتی: در فقه سنتی، منابع استنباط فقهی، قرآن، سنت، اجماع و عقل می‌باشد. دین اسلام از هر حیثی جامع و خاتم است و در همه دوره‌ها، پاسخ گوی نیازهای دینی انسان است؛ اما آن بخش از اسلام که نمود عینی در زندگی انسان دارد، بخش فقه می‌باشد که شامل قوانین، مقررات و احکام است به دیگر بیان، فقه مجموعه احکام عملی اسلام است که وظیفه دارد در تمامی حوزه‌های تمدنی، اعم از حوزه‌های فردی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، قضایی، حقوقی، تربیتی، عبادی، مناسب با مقتضیات هر زمان و مکان، ارائه طریق نماید، راهکارهایی که برای کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای توسعه‌نیافته قابل استفاده می‌باشد.

الف: امتیازات فقه سنتی شیعه

فقه سنتی شیعه توانست با الهام از تعالیم ائمه اطهار، نظم منطقی به اصول و قواعد استنباط بدهد تا اینکه در هر فرعی فقهی، فقیه شیعه، آن فرع را به این اصول برگرداند و خود را از تحیر نجات دهد، مباحثی مانند تمسک به امارات، نوع برخورد با تعارض ادله، مراجعه به اصول عملیه، فقیه را در این عرصه یاری می‌رساند.

همچنین کثرت فروع فقهی در این هزار سال، در عصر حاضر می‌تواند فقیه شیعه را در صدور فتوی و نظر صائب، بیشتر یاری رساند.

ب: مشکلات فقه سنتی موجود

در فقه سنتی موجود به خاطر اینکه فقهای بزرگوار در طول سالیان متمادی، مورد ظلم و ستم خلفا بوده و در غربت به سر می‌بردند و حاکمیتی نداشتند، به همه ابواب فقه به صورت منظم و به یک اندازه نپرداخته‌اند، هرچند موضوعاتی از فقه که به صورت فردی و مبتلابه پرداخته شده، فوق‌العاده پر بار می‌باشد، متون فقهی - سنتی از موضوعات جدیدی که در عصر فعلی پدید آمده است، خالی است و به تفریع فروع لازم در آن زمینه‌ها، نپرداخته است، فروعاتی مانند قضا، فضای مجازی، اقتصاد و بانکداری اسلامی، اشتغال زنان، انرژی هسته‌ای، طب اسلامی، مرگ مغزی، شبیه‌سازی، مقوله فرهنگ، مواد درسی در محیط‌های آموزشی، فروع فقه سیاسی در روابط بین‌الملل و ... که بایستی به خاطر اهمیت موضوع، در متون فقهی قرار گیرد. در حقیقت، مشکل اصلی فقه سنتی این است که در مورد مسائل فقهی مربوط به مجموعه مسلمین و امت اسلامی از آن نظر که امت است، ساکت مانده است و بحث نکرده است و فقط رفتار فقهی مسلمین را در بعضی از فروع با نگاه فردگرایانه توجه کرده است، مقام معظم رهبری در این رابطه می‌فرماید: «یک عیب کلی در حرکت فقه‌های ما، این بود که آن روزی که فقیه مشغول استنباط احکام اسلامی بود، برای ساختن یک جامعه، برای اداره یک عده مردم یک کشور، برای پاسخگویی به نیازهای معمولی و روزمره یک مجتمع عظیم، درس نمی‌خواند. این یک واقعیت است.»!

بنابراین لازم است که در عصر حاضر طبق قواعد و اصول فقه سنتی:
اولاً: تبویب ابواب فقهی لازم، در دوره معاصر در فقه صورت گیرد، چراکه قطعاً با توجه به پویایی فقه اهل‌البیت علیهم‌السلام و نیازهای متفاوت زمانه، لازم است که ابوابی جدید به فقه اضافه شود.

ثانیاً: متون فقهی و اصولی باید به زبان روز باشد و مغلق‌گویی‌هایی که قدیماً مرسوم بوده است، حذف و تعدیل شود.
ثالثاً: محتوای فروع فقهی بعد از ابواب بندی جدید، مطابق با نیازها و شرایط زمانه باشد و موضوعات مبتلابه در آن استدلال، استنباط و استنتاج شود و مطالب غیرضرور و یا غیر مبتلابه مانند مباحث عبد و امه یا بحث بئر و ... از آن حذف شود.
رابعاً: طبق ظرفیت‌های فقه شیعه برای تمدن‌سازی اسلامی بایستی ابوابی بر اساس مکتب شیعه، جهت تمدن‌سازی اسلامی، تأسیس شود و در آن محورهای مهم تمدن بشری مانند فقه قضایی، فقه فرهنگی اجتماعی، فقه سیاسی حقوقی، فقه تعلیمی و تربیتی که ما در این رساله به آن پرداختیم، تفریح فروع شود و احکام لازم که باید با نگاه کلان به آن‌ها پرداخته شود، استنباط شود.

ب: فقه کلان نگر

در فقه کلان نگر، فقیه به استنباط احکام شرعیه از آن حیث که نگاه کلان و نظام محور دارد، می‌پردازد مثلاً: فقیه در نگاه فقه فردی در موضوع صدقه، حکم می‌فرماید که صدقه دادن به مسائل که به درب منزل آمده است، مستحب است اما در نگاه کلان و فقه تمدن ساز، برای سازمان‌دهی کمک‌های مردمی و رساندن آن، به افراد واقعاً نیازمند و همچنین جلوگیری از گداپروزی، حکم، به عدم جواز کمک به سائل ناشناخته، نماید. در فقه تمدنی فقیه به دنبال فقهی است که با آن فقه همه علوم و فنون و رفتارهای فاخر انسانی به‌صورت کلان و با مدیریت معصوم محور در جامعه نمود عینی داشته باشد، از این رو فقه تمدن محور، تمامی ابواب و مسائل فقه را احاطه دارد، چراکه فقیه می‌خواهد در تمام حوزه‌های قضاء، فرهنگ، خانواده، حقوق، سیاست، امور بین‌الملل و مسائل نظامی و غیره با سبک و اصول فقه شیعه و مدیریت معصومین علیهم‌السلام، نظریه‌پردازی و مدیریت کند.

مفهوم تشیع

الف: کاربرد لغوی «شیعه» و «تشیع»

شیعه در کاربرد لغوی بر دو معنا، وضع شده است: «یکی توافق و هماهنگی دو یا چند نفر بر مطلبی و دیگری، پیروی کردن فردی یا گروهی، از فرد یا گروهی دیگر» (ابن منظور محمد ابن مكرم، ۱۳۷۴، ج ۱۷، ص ۱۴۷). در قرآن مبین، خداوند متعال، به یکی از پیروان حضرت موسی، عنوان «شیعه» (سوره مبارکه قصص آیه ۱۵) داده است و همچنین حضرت ابراهیم علیه‌السلام را «شیعه نوح» (سوره مبارکه صافات آیه ۸۳) معرفی نموده است. واژه «تشیع» در لغت به معنای «تبعیت و پیروی نمودن، وضع شده است» (ابن منظور، ۱۴۱۶ ق/ ۱۹۹۶ م، ج ۷، ص ۲۶۰) باملاحظه در کاربرد لغوی شیعه و تشیع، به این نتیجه می‌رسیم که در هر دو معنا، همراهی و تبعیت، ملحوظ است.

شیخ مفید از کاربرد شیعه در آیه «فَاسْتَعَاثَ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ» (سوره قصص آیه ۱۵) با توجه به مفهوم آیه، استفاده می‌کند که شیعه یعنی «پیروی خالصانه» (شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق. ص ۱) به نظر می‌رسد که این معنا، با آنچه در روایات، ذیلاً خواهد آمد، موافق است.

ب: کاربرد حدیثی «شیعه»

طبق آنچه در روایات، وجود دارد، وضع شدن کلمه شیعه، به پیروان خالص و راستین امیرالمؤمنین علیه‌السلام، از جانب خداوند و ابلاغ آن، توسط ختمی مرتبت محمد مصطفی صلی‌الله علیه و آله بوده است:

ابن عباس روایت کرده است: وقتی آیه "ان الذين آمنو و عملو الصالحات اولئك هم خير البريه" نازل گردید رسول خدا (ص) به علی (ع) فرمود: «منظور این آیه تو و شیعیان تو است، در روز قیامت، تو با آن‌ها به پیشگاه خدا می‌آیید، درحالی که از خدا خوشنود هستید و خدا نیز از شما خوشنود می‌باشد و دشمنان تو می‌آیند درحالی که خشمگین بوده و لگام بر دهان دارند» (ابن صباغ مالکی، ۱۴۲۲ ق. ص ۱۲۲).

این قبیل روایات حکایت از گروهی مطیع ولایت، دارد که با عنوان رسمی «شیعه» و داری ظرفیت‌های مختلف، برای ایجاد تمدن معصوم محور، شناخته خواهند شد.

ج: کاربرد اصطلاحی شیعه

با توجه به اینکه قدر متیقن، از حدیث ثقلین، عبارت است از اختصاص عترت طاهره بر مرجعیت علمی و رهبری امت، به نظر می‌رسد کاربرد اصطلاحی شیعه را، مخصوص گروهی بدانیم که همه شئون دین اسلام را با نگاه، تبیین، تفسیر و مدیریت جانشینان منصوص و برحق پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌و آله و نایبان ایشان، می‌پذیرند،

آقای سبحانی در کتاب «بحوث فی الملل و النحل» (سبحانی تبریزی جعفر، ۱۴۱۱ ق، ج ۶، ص ۸۹) طبق احادیث منقول از پیامبر اسلام، ائمه بعد از امیرالمؤمنین علیه‌السلام را با نام و تعداد معین، به صورت منصوص، اثبات نموده است. با این تعریف می‌شود ادعا کرد که تشیع می‌تواند برای همیشه داعیه‌دار داشتن تمدن معصوم محور در همه ابعاد زندگی انسان باشد و طبق این ساختار منصوص که از جانب خدا است لابد باید تشیع دارای اصول و زیرساخت‌های علم اداره جهان در حوزه‌های مختلف، باشد.

مذهب شیعه امروزه به لحاظ اصول، معتقد به امامت ائمه اطهار و ولایت فقهاء می‌باشند و از حیث سبک زندگی و مولفه‌های تمدن، دارای معیارهای شاخص می‌باشد و به لحاظ اعتقاد به منجی آخر الزمان و نجات بشریت از بحران‌های فعلی و پیش رو، اعتقاد دارد که موعود، امام دوازدهم شیعیان می‌باشد که الان در غیبت به سر می‌برد و بایستی برای حکومت ایشان، از هر جهت به آماده‌سازی جهان پرداخت و ظرفیت‌های مختلف فقهی این مکتب را در حوزه‌های مختلف به منصف ظهور رساند تا جهان برای قیام حضرت آماده باشد.

مفهوم تمدن

• کاربرد لغوی تمدن

واژه تمدن به لحاظ لغوی، «شهرنشین شدن و اقامت در شهر» (احمد زیات-ابراهیم مصطفی). معنا شده است، دانشمندان لغت، درباره تعیین ریشه لغوی کلمه مدنیت، اختلاف کرده‌اند، صاحب معجم الوسیط، آن را به "مدن" به معنای «اقامت گزیدن در مکانی» دانسته است و صاحب مفردات قرآن به بعضی نسبت داده است که «میم را زائد می‌دانند» (راغب الاصفهانی، ص ۷۶۳) آن را به "دان" بازمی‌گردانند که ریشه واژه دین و به معنای «خاضع شدن و اطاعت کردن است» (احمد زیات-ابراهیم مصطفی، ص ۳۰۷). بر همین پایه، به نظر می‌رسد، وجه الجمع این دو ریشه در معنای تمدن، شهرنشینی، اطاعت از حق و توحید محوری باشد.

• کاربرد اصطلاحی تمدن

از آنجایی که تمدن، بروز و ظهور اندیشه‌های یک مجموعه‌هایی از انسان‌ها، می‌باشد، قطعاً هر تمدنی، دارای پشتوانه فکری و فلسفی خواهد بود و در نتیجه، تعریف تمدن، به اختلاف بینش‌ها، متفاوت خواهد بود، از حیث تاریخی، داعیه‌دار تمدن را متدینین به ادیان توحیدی داشته‌اند که از حیث هندسه معرفتی و معنای زندگی، به مبدأ و معاد اعتقاد داشته و از حیث رفتارهای فردی، اولویت در رعایت تقوی بوده و از حیث سلوک اجتماعی، اطاعت از نبی الهی، عدالت، عفاف، کمک به هموعان و... در دستور کار بوده است که حکایت از بهترین نمود زندگی متمدن را در اعصار سابق دارد.

اما واژه تمدن در نگاه مادی و طاغوتی، توجه به جلوه‌های فریبنده و ظاهری دنیا بدون داشتن هندسه معرفتی درست و مدیریت معصوم محور، می‌باشد، چنانکه در دنیای غرب، قوانین، ارزش‌ها، کشفیات علوم، آموزش و تربیت، سیاست‌ها، اقتصاد و قضا، در خدمت قدرت‌های طاغوتی قرار گرفت و با نگاه مادی و شیطانی، انسان متمدن، معنایی دیگر یافت، انسانی که در مادیات، نفسانیات غرق شده و خانواده گریز می‌باشد و برای به دست آوردن امکانات دنیا، هر نوع ظلمی را جایز می‌داند.

در نگاه غیرتوحیدی، تمدن یا فرهنگ عبارت است «از ترکیب پیچیده‌ای شامل علوم، اعتقادات، هنرها، اخلاق، قوانین، آداب و رسوم و عادات و اعمال دیگری (اقتصاد، سیاست، تکنیک‌ها، سازمان‌ها) که به وسیله انسان در جامعه به دست می‌آید» (روح الامینی، ۱۳۷۹، ص ۵۰). طبق این تعریف، تمدن چیزی است که از انسان شروع و به انسان ختم می‌شود و در نگاه توحیدی تمدن چیزی است که با خداوند، آغاز و به خداوند، پایان می‌پذیرد و انسان در این سلوک، عبد است.

به نظر می‌رسد، واژه تمدن، با نگاه فقه شیعه، بایستی چنین تعریف شود: تمدن یعنی، مجموعه‌هایی از نظام‌های قضایی، فرهنگی، اجتماعی، حقوقی، سیاسی، اقتصادی، علمی، تربیتی، خانوادگی، عبادی که با بینش توحیدی و مدیریت معصوم محور در جامعه‌ایی هر چند کوچک، پدید آید.

فقه شیعه با پشتوانه محکم توحید محور، داشتن منبع وحیانی، قابلیت انفعال در تغییر شرایط و زمان و مکان، گستره وسیع در همه شئون انسانی، مدیریت معصوم محور، داشتن هندسه معرفتی کامل، دارا بودن اصول ثابت مطابق با فطرت انسان (مانند عدالت محوری و معاد)، هماهنگی با عقل و علم، دارا بودن اصول و قواعد نظام ساز، قابلیت تفریح فروعات هماهنگ با اصول ثابت، داشتن عناوین ثانویه و احکام متغیر، قابلیت تبویب ابواب جدید هماهنگ با اصول، قابل تطبیق بر همه افراد جهان (جهان شمول) می‌تواند در همه مولفه‌های تمدن بشری (فرهنگی، اجتماعی، علمی، تربیتی، عبادی، خانوادگی، حقوقی، قضایی و سیاسی) نظام ساز بوده و طبق منظومه‌ایی که از حیث نظری و عملی دارد، تنهاترین منبع، برای تمدن حقیقی و متعالی انسان، برای همه مردم جهان باشد. فقه تمدن ساز، تنها فقه سیاسی نیست، چراکه در فقه سیاسی به نحوه اعمال حکومت، از منظر فقه، پرداخته می‌شود اما در فقه تمدن، به تمام ابواب فقه و فروعات آن، با نگاه کلان و نظام ساز و در قالب اداره جامعه پرداخته می‌شود، فقه تمدن، حاکم بر تمام مباحث فقه است. در واقع موضوع فقه تمدن محور، افعال مکلفین و جامعه می‌باشد، نه صرفاً افعال مکلفین و این تفاوت در نگاه، گستره فقه را از فقه فردی به فقه کل‌نگر، سوق می‌دهد. فقه تمدن ساز، فقه پویایی است که درصدد به فعلیت رساندن فقه سنتی، در عرصه‌های گوناگون تمدن بشری است، درواقع فقه سنتی استعداد انفعال، تئوری پردازی و توان مدیریت در همه شئون انسانی را دارد و فقه تمدن ساز تلاش می‌کند تا آن استعداد را به فعلیت برساند.

• مسئولیت‌های فقه تمدن ساز

الف: در حوزه قضایی

یکی از مسئولیت‌های خطیر فقه تمدن محور، توجه به نظام‌سازی در عرصه قضا می‌باشد، به طوری که عدم نظام سازی فقهی در این عرصه موجب خدشه در موجودیت نظام اسلامی خواهد شد، چند نمونه از منظر نویسنده از مسائل قضایی که باید از منظر فقه شیعه، نظام سازی شود را نام می‌بریم:

نظام سازی فقهی جهت استقلال قوه قضائیه اعم از: قضات و سازمان بازرسی کل کشور و ... در اخذ حقوق از دولت. مهندسی فقهی جهت ضرورت تشکیل سازمان بازرسی اماکن تجاری، صنفی و کلیه اموراتی که به صورت غیر اداری در بین مردم در جریان هست.

مهندسی فقهی جهت تشکیل دادگاه‌های ویژه برای رسیدگی به تخلفات دولت و نیروهای نظامی.

مهندسی فقهی جهت اولویت‌بندی پرونده‌های قضایی با تأکید بر قاعده الا هم فالاهم.

نظام سازی فقهی جهت تشکیل دادگاه‌های ویژه برای جرائم اقتصادی.

نظام سازی فقهی برای نظارت و رسیدگی به اموال مسئولین محترم نظام و بستگان درجه یک و دو آن‌ها.

سازمان دهی نظارت و بازرسی دقیق و غیر محسوس بر عملکرد قضات محترم.

نظام سازی در عرصه جذب نیروهای متخصص برای پرونده‌های مخصوص به موارد تخصص.

مهندسی فقهی میزان و کیفیت دخالت دولت در پرونده‌های قضایی.

سازمان دهی اشتغال مردان بجای زنان در مواردی که مرد می‌تواند به جای زن کار کند.

فروعات فقهی تعیین دادگاه‌های ویژه برای جرائم خاص و سازمانی.

نظام سازی فقهی برای تغییر کاربری زندان‌ها به مراکز اشتغال، تولید و کارآفرینی.

نظام سازی فقهی برای تشکیل سازمان بازرسی، در هر شهری از استان‌ها جهت انسداد مسیر تخلف برای ادارات.

ب: در حوزه تعلیمی - تربیتی

فقه تمدن محور فقه شیعه، در حوزه تعلیمی تربیتی، وظایف خطیری را بر عهده دارد، مانند:

استفاده از نگاه کلان فقه تمدن محور شیعه و اهداف آن، در گزینش، روش بیان، نگارش و اهداف علوم.

رعایت اصل نیاز محوری در علوم طبق مبانی فقه شیعه.

تبیین رابطه فروع علوم با فروع معرفت.

تقسیم و رتبه‌بندی علوم از منظر فقه.

استعداد شناسی محصلین قبل از ورود به هر علمی طبق فقه شیعه

تغییر اساسی در بعضی علوم انسانی و نگارش آن با نگاه فقه شیعه، مانند روانشناسی اسلامی، جامعه‌شناسی اسلامی، حقوق قضای اسلامی.

تفقه در فروع علم و نظام سازی آموزشی بر اساس فقه تمدن محور شیعه.

بیان فروع تربیتی موجود، در نفس علوم.

نگاه اساسی به امر تربیت، در آموزش علوم و محیط‌های آموزشی از منظر فقه شیعه

توجه به فروع مدیریت پرورشی و اولویت آن، در امر آموزش.

تفقه در اصول و فروع تربیتی و نظام سازی پرورشی از منظر فقه شیعه.

مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرمایند: «ما از بیت‌المال خرج می‌کنیم و این دانشگاه‌ها را اداره می‌کنیم. آیا جایز است این پول را صرف و خرج عمومی بکنیم که مثلاً شبیه است و احتمال وجود دارد که این‌ها مفید نباشد، یا مثلاً استفاده حرام از آن‌ها بشود؟» (امام خامنه‌ای سید علی، ۱۳۶۵).

ج: در حوزه فرهنگی - اجتماعی

فقه تمدن ساز، در حوزه فرهنگی اجتماعی، مسئولیت‌های بسیاری را داراست، مانند:

تشخیص بحران‌های فرهنگی - اجتماعی و بیان راهکارهای آن از منظر فقه شیعه

اشراف علمی و نظارتی با رویکرد فقهی تمدنی به تولدات فرهنگی - اجتماعی در سطح جامعه؛ مانند فیلم، رمان و ...

تأسیس مراکز مشاوره فرهنگی - اجتماعی

تبیین فروع تهاجمات فرهنگی - اجتماعی و بیان راهکارهای پیشگیری از آن.

تبیین موضوعاتی که مرتبط با فرهنگ و اجتماع می‌باشند و تأکید در رعایت آن‌ها، مانند نظم، مطالعه، مدیریت زمان.

تفقه در تبیین کمیت و کیفیت سبک زندگی فعلی و تطبیق آن، با سبک زندگی که فقه شیعه به ما می‌آموزد و تلاش و استفراغ وسع در تغییر سبک زندگی‌ها به سبک زندگی فقهی و تأسیس نظام فرهنگی اجتماعی از منظر فقه شیعه.

د: در حوزه سیاسی - حقوقی

فقه تمدن محور در حوزه سیاسی حقوقی، موظف است فروع زیادی را امروزه جامعه اسلامی شدیداً به آن مبتلا است، بشناسد و نسبت به آن‌ها تعیین تکلیف نماید، مواردی از این فروع تمدن ساز را بیان می‌کنیم:

تبیین فروع تمدن محور اختیارات ولایت فقیه در عرصه سیاسی و پایان دادن به دوقطبی شدن اداره کشور

فروع حرمت استفاده از سلاح هسته‌ای

فروع فقهی روابط بین‌الملل

فروع کمیت و کیفیت نظارت و بازرسی و برخورد با دانه‌درشت‌ها

تعیین حق ولایت، به‌عنوان حقوق شهروندی

تعیین فقهی حقوق فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، قضایی، تربیتی کلان محور برای تأسیس نظام حقوقی - سیاسی از منظر فقه شیعه.

• تأسیس رویه واحد فقهی، برای نظام سازی

یکی از مسائل بسیار مهم در فقه تمدن محور، تأسیس رویه واحد، در فقه شیعه می‌باشد و بایستی فروع فقهی و احکام مربوط به آن، با نگاه کلان نگریده شود و مبانی، روش استنباط و متون مستند فقهی در میان فقهاء، به‌صورت هماهنگ، بررسی شود تا در عرصه نظام سازی برای تمدن اسلامی، متن فقهی قانون محور، تنظیم شود که تقریباً اختلاف نظر در بسیاری از فروع، برداشته شود.

به نظر می‌رسد جایگاه احتیاط یا اصالت برائت و ... بایستی در فروع تمدن ساز، مشخص شود تا به‌صورت قاعده و قانون، مورد استفاده قرار گیرد.

• کشف و ابداع قواعد و اصول لازم و جدید، در فقه تمدن ساز

بی‌شک فقه تمدن محور، برای نظام سازی، در عرصه‌های مهم تمدن بشری، نیازمند به اصول و قواعد جدید برای کشف احکام لازم در فروع، خواهد بود، البته این اصول و قواعد، نباید مخالف نص قرآن و روایات اهل‌البیت علیهم‌السلام باشند و باید موافق و هماهنگ و در طول آن‌ها، استخراج شوند تا فقه شیعه، همچنان سیاق معصوم محور خویش را، از دست ندهد. مقام معظم رهبری در این باره می‌فرمایند:

«شیخ انصاری، حکومت را در نسبت بین دو دلیل، کشف و ابداع کرده است، بعد دیگران آمدند و تعمیق کردند و آن را گستراندند و مورد مذاقه قرار دادند. آفاق و گستره‌های جدیدی در امر فقاهت، لازم است. چه دلیل دارد که بزرگان و فقها و محققان نتوانند این کار را بکنند؟» (امام خامنه‌ای سید علی، ۱۳۷۴).

• پویایی، تحول و ثبات در فقه تمدن ساز شیعه

اهل سنت در فقه خویش برای استخراج احکام به موضوعات جدید، به قیاس، استحسان، استصلاح، تأویل، تأول و غیره، روی آورده‌اند و این رویکرد، فقه اهل سنت را از مهم‌ترین شاخصه تمدن ساز که معصوم محور بودن تمدن، می‌باشد دور می‌سازد، اما فقه تشیع، با الهام از اهل‌البیت علیهم‌السلام و اصول و روش آن بزرگواران در فهم احکام، داعیه‌دار تمدن سازی معصوم محور می‌باشد.

با دقت در فقه شیعه، بخشی از فروع فقهی مربوط به نیازهای اولیه و فطری بشری می‌باشند که همیشه ثابت هستند و نوع انسان‌ها در هر کجای عالم، به آن قوانین به جهت نیاز فطری به آن، محتاج هستند و بخشی دیگر از فروع فقهی مربوط به نیازهای ثانویه و متغیر انسانی، می‌باشند که به فراخور نوع نیاز متغیر انسان، آن بخش از قوانین فقهی هم‌تغییر می‌پذیرند، البته نکته بسیار مهم در این مساله، هماهنگی قوانین ثانوی با قوانین اولی و فطری می‌باشد به طوری که این قوانین، در طول هم می‌باشند، شهید مطهری در این زمینه می‌فرماید: «فقط مجتهد می‌خواهد... که این ارتباط (قوانین اولیه با قوانین ثانویه) را کشف کند و آن وقت دستور اسلام را بیان کند. این همان قوه محرکه اسلام است» (مطهری مرتضی، ج ۱، ص ۲۳۹، ۲۴۰).

• محورهای کلی تمدن ساز در فقه شیعه

چند نمونه از محورهای کلی تمدن ساز در فقه شیعه که برای انعطاف فقه شیعه، لازم بوده و عامل ثبات و تغیر، در احکام می‌باشند را ذکر می‌کنیم:

الف: بصیرت و شناخت لازم از شرایط زمان و مکان

برای اینکه فقیه بتواند به صورت نظام‌وار به مسائل فقهی نگاه کند، بایستی شرایط و مسائل مختلف جامعه را بشناسد و آگاه باشد و از طرفی، از نقشه‌های شوم دشمنان، منافقین، یهود و کفار، غافل نباشد. مساله زمان و مکان و شرایط حاکم بر جامعه، یکی از مهم‌ترین ملزومات فقیه شیعه، در استنباط صحیح فقه تمدن محور از مکتب شیعه، می‌باشد و غالباً، بخش اجتماعی فقه، مربوط به آن، می‌شود، تأثیر زمان و مکان در استنباط احکام فروعی مانند روابط فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی، قضایی و تربیتی از این قبیل است.

از آنجایی که مقوله‌های فوق‌الذکر، امروزه، معرض دگرگونی، تحول بوده و دارای پیچیدگی‌های خاص می‌باشد، مساله تطبیق احکام و قوانین ثابت شریعت با شرایط جدید زمانی - مکانی در محدوده و قلمرو روابط اجتماعی اقتصادی سیاسی و حقوقی و قضایی، امری جدی است و نیاز به مسوول الید بودن فقیه دارد که با اصول و قواعد مستخرج از شرع و با لحاظ اهمیت موضوع و عناوین ثانویه، اقدام به صدور حکم نماید.

شارع مقدس با اهداء اختیارات مذکور، امکان نظام سازی فقهی مطابق با مقتضای زمان و مکان را، فراهم نموده است. شهید سید محمدباقر صدر در این رابطه می‌نویسد: «اصول تشریحی ... برای تمام اعصار، ثابت در نظر گرفته شده است. از این روی برای برخورداری از شمول و عمومیت لازم، باید تحولات دوره‌های مختلف به کمک عنصر دینامیکی که همواره پاسخ‌گوی مقتضیات باشد، در آن منعکس گردد.» (صدر سید محمدباقر، ج ۲، ص ۳۱۳). در واقع این اختیارات، در ساختار نظام ولایت فقیه، قابل تحقق می‌باشد، چراکه یک اسلام‌شناس و مدیر، می‌تواند دستورات قابل‌انعطاف اسلام را استخراج کرده و در جامعه پیاده کند.

ب: منبع وحیانی

امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «قرآن برای یک عصر و زمان معین و برای یک مردم خاص نازل نشده است. قرآن برای همه زمان‌ها و همه مردمان است. از این جهت نو و برای همه مردم تازه است.» (مجلسی محمدباقر، ص ۸۰). در واقع فقه شیعه، روش رسیدن به زندگی حقیقی است، همان طوری که راغب اصفهانی هم در تعریف فقه، به این نکته، چنین اشاره کرده است: «علم فقه، رسیدن با علم حاضر به علم غایب است.» (اصفهانی راغب، ص ۳۹۸).

ج: هماهنگی با فطرت انسانی

در قرآن با صراحت تمام آموزه‌های وحیانی، مطابق با فطرت انسان، معرفی شده است، خداوند متعال می‌فرماید: «فاقم وجهک للدين حنیفاً فطرة الله الّتی فطر الناس علیها» (سوره مبارکه روم آیه ۳۰) و از آنجایی که فقه شیعه برگرفته از قرآن و احادیث اهل‌البیت علیهم‌السلام و روش‌های عقلانی مورد سفارش آن بزرگواران می‌باشد، می‌توان ادعا کرد که فقه شیعه هم مطابق با فطرت انسانی است.

د: عدالت محوری در فقه شیعه

امیرالمؤمنین علیه‌السلام در این رابطه می‌فرماید: «راه ما راه میانه و اعتدال است و برنامه ما ضامن رشد شکوفایی و پویایی است.» (حکیمی محمدرضا، ص ۱۴۱/ج ۴) و استاد شهید مطهری در مورد اهمیت عدالت در فقه شیعه می‌فرماید: «اصل عدالت از مقیاس‌های اسلام است که باید دید چه چیز بر او منطبق می‌شود. عدالت در سلسله علل احکام است نه در سلسله معلولات، اگر حریت و آزادی فکر، باقی بود و موضوع تفوق اصحاب سنت بر اهل عدل پیش نمی‌آمد و بر شیعه هم مصیبت اخباری گری نرسیده بود ما حالا فلسفه اجتماعی مدوئی داشتیم و فقه ما بر این اصل بنا شده بود و دچار تضادها و بن‌بست‌های کنونی نبودیم.» فقه شیعه راه افراط و تفریط در احکام فردی و اجتماعی را، سد نموده است.

ذ: اخذ اصول و تفریع فروع

طبق آموزه‌های فقه شیعه، تعالیم فقهی منحصر در مصادیق جزئی و سابق نمی‌شود و قابلیت دارد بر مصادیق جدید هم منطبق باشد، امام صادق علیه‌السلام در روایتی نورانی می‌فرماید: «علینا القاء الاصول و علیکم التفریع» (حراعلی محمدبن حسن، ج ۱۸، روایت ۵۲). طبق این روایت، فقیه شیعه بایستی کلیات و اصول اساسی، در فقه شیعه را از قرآن و روایات اهل‌البیت علیهم‌السلام اخذ نموده و بر فروع جدید و مستحدثه، تطبیق نماید و حکم هر فرعی را پیدا نماید و این توانایی اخذ اصول و تفریع فروع بر آن اصول، قدرت نظام سازی فقه شیعه را نشان می‌دهد.

ح: مصلحت محور بودن فقه شیعه

امام رضا علیه‌السلام در حدیثی نورانی، مصلحت عباد را در رعایت حدود الهی دانسته‌اند، ایشان می‌فرمایند: «در تمامی آنچه خداوند حلال کرده است، صلاح و بقای بندگان را می‌یابیم و بشر بدان‌ها نیاز دارد و در تمامی آنچه خداوند حرام فرموده، فساد و نابودی بشر و بی‌نیازی ایشان بدان‌ها را می‌یابیم.» (صدوق أبو جعفر محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویه الفقیه القمی، ج ۲، ص ۵۹۲).

نکته‌ای که در بحث نظام سازی مصلحت محور در فقه شیعه، بسیار حائز اهمیت می‌باشد، این است که باید مبنای صدور فتوای مصلحتی، طبق ادله اربعه، باشد، در نتیجه مصلحت‌های شخصی، گروهی و جزیره‌ای نباید مستقلاً منبع صدور احکام مصلحتی باشد.

خ: عقل‌گرایی در فقه شیعه

همان طوری که مرحوم سبزواری در تهذیب الاصول، بیان کرده است: «کل ما حکم به العقل حکم به الشرع و کل ما حکم به الشرع حکم به العقل» (سبزواری، سید عبدالاعلی، ج ۱، ص ۲۱۷) فقهای بزرگوار به‌صورت گسترده در اصول فقه شیعه، در بحث ملازمات عقلیه به مستقلات و غیرمستقلات عقلیه پرداخته‌اند و به این طریق راه را برای ورود عقل در حریم استنباط، باز نموده‌اند، بنابراین در نظام سازی فقه شیعه برای تمدن اسلامی، بایستی در کیفیت ورود عقل و نوع استنباط احکام نظام محور و جدید، بر اساس عقل، تفقه به عمل آید و ابواب تازه‌ایی در متون فقهی، وارد شود.

• قواعد نظام ساز فقه شیعه برای تمدن سازی اسلامی

قواعد فقه در مکتب فقهی شیعه، موجب فهم قوانین دیگر است و معیارهایی، کلی می‌باشند و علاوه بر اینکه وسیله کشف احکام شرعی هستند، همین قواعد فقهی، خودشان، احکام شرعی نیز، می‌باشند.

در میان قواعد فقهی، بعضی از آن‌ها، می‌توانند برای تحقق تمدن اسلامی، نظام سازی کنند، مانند:

قاعده ید

قاعده ضمان ید

قاعده استیمان

قاعده اتلاف

قاعده ملازمه اذن در شی با اذن در لوازم شی

• دو دیدگاه از مخالفین فقه تمدن ساز شیعه

الف: دیدگاه آقای عبدالکریم سروش

در مقابل دیدگاهی که ارائه شد، آقای عبدالکریم سروش، رابطه بین فقه و تمدن را ذاتاً انکار کرده است و مسئولیت فقه را، در به سعادت رساندن انسان دانسته و مسئولیت تمدن را در به کمال رساندن معیشت انسان، قرار داده است، وی در کتاب مدارا و مدیریت، چنین آورده است: «حتی اگر فقه در گوشه‌ای از معیشت دخالت کند، آن دخالت عرضی است و جزو مقولات حقیقی فقه نیست. به بیان دیگر، اگر فقه در امور تمدنی و اجتماعی نظری داشته باشد، این اظهارنظر، بالعرض است و در واقع، فقه درباره موضوعی سخن گفته است که از جنس خودش نیست» (سروش، عبدالکریم، ۱۳۷۸، ص ۱۳۷).

نقد و بررسی

به نظر می‌رسد در پاسخ باید گفت که از نظر فقه شیعه، اگر معیشت انسان را سبک زندگی انسان که شامل افکار و رفتارها و فعل مکلف، می‌شود، معنا کنیم و سعادت را در رضای خداوند متعال، بدانیم، رابطه معیشت و سعادت، عام و خاص مطلق خواهد بود، به این معنا که همه مصادیق سعادت، حتماً از مصادیق معیشت، خواهد بود اما می‌تواند بعضی از مصادیق معیشت، سعادت زا نباشد، بنابراین سعادت هر انسانی مستقیماً با رفتارها و معیشت او در ارتباط می‌باشد.

اما اگر از منظر فقه شیعه، معیشت را، حیات اجتماعی انسان، معنا کنیم و سعادت را در رضای حق، بین سعادت و معیشت رابطه عام و خاص من وجه بر قرار است به این معنا که می‌تواند بعضی از مصادیق سعادت، با بعضی از مصادیق معیشت، یکی باشد مانند کسی که به کسب روزی حلال مشغول است و طبق روایت «الکاد علی عیاله کالمجاهد فی سبیل الله» (نوری طبرسی شیخ حسین محدث، ج ۱۳، ص ۵۵) پاداش مجاهد فی سبیل الله را دارد، پس معیشت صحیح، می‌تواند سعادت را به دنبال داشته باشد. همچنین می‌تواند بعضی از موارد سعادت، ربطی به معیشت، نداشته باشد مانند کسی که در راه خدا شهید می‌شود. البته بعضی از موارد معیشت هم می‌تواند ربطی به مصادیق سعادت نداشته باشد مانند کسی که دزدی می‌کند و سعادت در کار او نیست. پس در نتیجه فقه که مربوط به فعل مکلف است، مستقیماً در وجود و عدم سعادت مند بودن رفتار انسان، دخالت دارد که یکی از رفتارهای انسان، معیشت اوست.

پس در هر صورت، معیشت، تأثیر مستقیم در سعادت انسان دارد.

اما اگر کسی، عقل بشری را در رسیدن به تعیین رفتارهای درست و نادرست کافی بداند و بگوید نیازی به فقه نیست، در پاسخ می‌گوییم اختلاف مبنایی است به این معنا که فقه شیعه، عقل را، کافی در رسیدن به سعادت نمی‌داند و انسان را محتاج به عقل بی‌نهایت خداوندی در ارسال وحی و رهبری معصوم محور می‌داند، همچنین اختلاف مذهب شیعه با مذهب اهل سنت، اختلاف بنایی، است به این معنا که آن‌ها در مبنا که نیازمندی عقل بشر به راهنمایی خداوند می‌باشد با مذهب شیعه، مشترک هستند اما بنای آن‌ها در نیازمندی عقل بشر، صرفاً به وحی است اما بنای مذهب شیعه در نیازمندی عقل بشر علاوه بر وحی، به ولایت و امامت اهل‌البت علیهم‌السلام، در تفسیر وحی و رهبری معصوم محور، می‌باشد. در واقع، عقل بشر از آنجایی که ناقص می‌باشد و قوای دیگر انسان مانند وهم، خیال، غضب و شهوت، گاهی مانع از دستیابی عقل، به نظام‌سازی‌های صحیح، برای تمدن سازی سعادت محور می‌شوند از طرفی دیگر، وساوس شیطانی و مظاهر دنیا و خوی استکبار و عجب در نفسانیات انسان، هم مزید بر علت می‌شود و رسیدن به کمال تمدن را، دست‌نیافتنی می‌کند، اما منبع مطمئنی بنام وحی و رهبری مطمئن بنام امام، تحقق تمدن اسلامی را ممکن می‌سازد.

ب: دیدگاه آقای مجتهد شبستری

آقای شبستری معتقد هست که برنامه تمدن سازی، کار عقل انسان است و فقه تنها جنبه نظارتی دارد، او می‌نویسد: «فقه فقط جنبه نظارتی دارد، نه جنبه برنامه‌دهی و برنامه‌ریزی و مدیریت؛ بلکه انسان با مدد از توانایی‌هایی که خدا به او عطا کرده است، همچون عقل، تجربه، حس و خردورزی و اندیشه‌هایش می‌تواند به تمدن سازی پرداخته و معیشت خود را اداره کند. فقط در این مسیر ممکن است در مواردی، راهکار یا راهبرد انتخابی برای معیشت باسعادت معنوی و اخروی تعارض داشته باشد که در این موارد، فقه نقش نظارتی خود را ایفا کرده، آن را تصحیح می‌کند» (مجتهد شبستری، محمد، ۱۳۷۶، ۸۸).

نقد و بررسی

نظری که آقای شبستری بیان کرده‌اند مانند نظریه مشروطیت میرزای نائینی در بحث حکومت می‌باشد، ایشان حاکمیت حاکم جائر را مشروط به اختیاراتی که در اعمال قانون از جانب مجلس دریافت می‌کرد، قبول کردند و عملاً شاه جائر، توانست آقای بهبهانی را شهید کند و میرزای نائینی به ناچار دست از مشروطیت کشید و این جمله معروف را بیان کرد «انگوری که انتظار و امید سرکه بودن در آن منظور بود، یکباره شراب گردید»^۱ طبق قرآن کریم، «امول خود را به دست سفیه ندهید»^۲ اعمال نظارت بعد از سپردن زمام امور به دست انسان فاسد، بی‌فایده و عبث خواهد بود، در مانحن فیه، هم اگر عقل انسانی، عهده‌دار نظام سازی برای تمدن بشری باشد، هر کجا که مخالفت دین را ببیند، دست به توجیه می‌زند و بجای ربا، اصطلاحی مانند سود، جریمه تأخیر کرد، تورم و امثال آن را بکار می‌گیرد و اگر رئیس جمهوری، کاری، برخلاف منویات ولی امر مسلمین، انجام دهد، رأی مردم، حقوق شهروندی و... را پشتوانه محکم خویش قرار می‌دهد.

از این رو به نظر می‌رسد، اصول، قوانین، قواعد و شرایط، باید از جانب شارع باشد و عقلی که مورد تأیید شرع می‌باشد، در کنار نقل، در ساخت و کیفیت و اجرای تمدن، همیاری کند. در واقع فقه شیعه، بایستی مرجع صدور و تنظیم قوانین (اساسی، مدنی، جزائی، قضایی، اقتصادی، خانوادگی، فرهنگی و غیره) باشد، البته همان طوری که بیان شد، فقه موجود که سنتی می‌باشد و به مسائل فردی، نظر دارد، باید به فقه مطلوب که فقه تمدنی می‌باشد، تبدیل شود و نگاهی اجتماعی و حکومتی، داشته باشد. پس سازوکار، مواد اولیه، مبانی و اصول لازم، برای داشتن نظام‌های اجتماعی در فقه شیعه موجود می‌باشد و فقیه، بایستی نظام‌های مذکور را از فقه موجود، استخراج کند.

گام‌های لازم برای داشتن فقه تمدن ساز شیعه

گام اول

به نظر می‌رسد، برای گام اول قبل از نظام سازی بایستی، هر یک از مولفه‌های تمدن بشری را به صورت مستقل، از منظر فقهی، تفقه نموده و تبویب ابواب کرد و مواد اولیه فقه نظام ساز را در هریک از فقه‌های مضاف، استنباط نمود، در نتیجه بایستی، ابواب جدیدی در فقه تمدن ایجاد کرد، مانند فقه فرهنگ، فقه قضاء، فقه تربیت، فقه اجتماع، فقه آموزش، فقه علوم طبیعی، فقه خانواده، فقه حقوق، فقه عبادت، فقه معاشرت، فقه سیاست.

گام دوم

در گام بعدی، بعد از تبویب ابواب فقه تمدن، باید به تفریع فروع فقه‌های مضاف، پرداخت و احکام لازم را استخراج نمود.

گام سوم

در گام سوم بایستی از فقه‌های مضاف که با نگاه کلان و اجتماعی، تبویب و فروع آن استخراج شده، به نظام سازی پرداخت و اختلاف آراء را در ایجاد تمدن اسلامی و تنظیم قوانین واحد، به وحدت رساند و در صدور و اجرای قوانین، رویه‌های واحد فقهی، ایجاد کرد.

۱ این تعبیر را آیه الله نجفی مرعشی به طور مستقیم از آیه الله نائینی نقل نموده اند. برای اطلاع دقیق تر، ر.ک. به: عقیقی بخشایشی، فقهای نامدار شیعه، قم، کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی نجفی، ص ۴۰۷.

۲ سوره مبارکه نساء آیه ۵. «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا».

قبل از ورود به تبویب ابواب فقه تمدن، باید نظام‌های عینی و علمی تمدن در دنیا را بررسی کرد و نقاط ضعف و قوت آن‌ها را در فقه تمدن، مورد مذاکره قرار داد.

بحث و یافته‌ها

بحث راجع به ظرفیت‌های فقه تمدن ساز شیعه است که یافته‌های آن به قرار زیر است:

- ظرفیت دارا بودن منابع وحیانی و خطاناپذیر
- ظرفیت دارا بودن امام که حائز داشته‌های علمی، اخلاقی، فقهی و سیاسی - اجتماعی است.
- ظرفیت پویا بودن در هر شرایط و زمان و مکان قابلیت انعطاف داشتن برای استخراج تکلیف
- ظرفیت مطابق بودن با فطرت انسانی
- ظرفیت مطابق بودن با عقلانیت

نتیجه‌گیری

فقه جدید و کلان نگر بایستی به تمدن سازی در حوزه قضایی، تعلیمی تربیتی، فرهنگی اجتماعی، سیاسی حقوقی، اخلاقی عرفانی عبادی و خانواده بپردازد. از جمله ظرفیت‌های مطلوب فقه شیعه برای تمدن سازی اسلامی که با توجه به پویایی فقه شیعه قابلیت استخراج و استیاد دارد، لزوم تأسیس رویه واحد فقهی برای نظام سازی، کشف و ابداع قواعد و اصول لازم، شناخت لازم از زمان و مکان در رسیدن به فقه تمدن ساز شیعه است. فقه تمدن شیعه با منبع وحیانی و بکارگیری عقل فطری و با استفاده از اصول استنباط معصومین علیهم‌السلام در مسائل و حوادث پیش رو به دنبال تحقق تمدنی توحیدی و آماده‌سازی جهان برای ظهور است. نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش حاکی از آن است که فقه تمدن ساز شیعه با دارا بودن ظرفیت موجود و قابلیت داشتن اتخاذ ظرفیت‌های مطلوب توانایی تمدن سازی در همه مولفه‌های تمدن ساز را داراست.

منابع

- ابن صباغ مالکی. (۱۴۲۲). الفصول، دارالحدیث، قم.
- ابن فارس، معجم مقاییس اللغة. (۱۳۴۶). نشر طوبی، تهران، ایران
- ابن منظور، لسان العرب. (۱۹۹۶ میلادی). تصحیح امین محمد عبدالوهاب و محمدالصادق العبیدی، بیروت، داراحیاء التراث العربی، مؤسسه تاریخ العربی، ماده: "شیع".
- احمد زیات-ابراهیم مصطفی. (۱۳۴۲)، المعجم الوسیط، موسسه امام صادق علیه السلام، ایران، تهران، جزء اول، «تمدن: عاش عیشه اهل المدن و تنعم».
- امام خامنه ای سید علی، سخنرانی در جمع دانشجویان دانشگاه علوم رضوی، ۴/۱/۶۵.
- امام خامنه ای سید علی، سخنرانی در جمع فضلا و نخبگان حوزه علمیه قم، ۱۴/۹/۷۴.
- انعام، آیه ۹۷، ترجمه استاد الهی قمشه ای «قد فصلنا الآیات لقوم یفقهون».
- توبه آیه ۱۲۲ «وما کان المومنون لینفروا کافه فلو لا نفر من کل فرقه منهم طائفة لیتفقها فی الدین».
- حراعلی محمدبن حسن. (۱۳۷۸). وسایل الشیعه فی تحصیل مسائل الشیعه، انتشارات آل البیت لإحیاء التراث، قم.
- حکیمی محمد رضا. (۱۳۸۱). الحیاء، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، «و طریقنا القصد و فی امرنا الرشد»
- راغب الاصفهانی. (۱۳۷۱). مفردات الفاظ القرآن، تحقیق صفوان عدنان داوودی، دمشق، انتشارات دارالقلم، چاپ اول، ص ۷۶۳: «و ناس یجعلون المیم زائده».
- روح الامینی، محمود. (۱۳۷۹). زمینه فرهنگ شناسی، چ پنجم، تهران، عطار،
- سبحانی تبریزی جعفر، (۱۴۲۷ قمری). بحوث فی الملل و النحل، ناشر موسسه امام صادق علیه السلام، قم.
- سبزواری، سید عبدالاعلی. (۱۳۸۱). تهذیب الاصول، صراط، قم.
- سروش، عبدالکریم. (۱۳۷۸). مدارا و مدیریت، تهران، صراط.
- شیخ مفید. (۱۴۱۳ قمری). اوائل المقالات، تهران، دانشگاه تهران.
- صدر سید محمدباقر. (۱۳۷۴). اقتصاد ما، ترجمه اسپهبدی، انتشارات جهادسازندگی، مشهد.

صدوق أبو جعفر محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویه الفقیه القمی. (۱۳۲۵). علل الشرایع، منشورات المكتبة الجیدریة ومطبعتها فی النجف «انا وجدنا كلما حلَّ اللهُ تبارک و تعالیٰ ففیه صلاح العباد وبقاؤهم ولهم الیه الحاجة التي لا یستغنون عنها (عنه) وجدنا ما حرم من الاشیاء لا حاجة للعباد الیه و وجدناه مفسدا داعیا الی الفناء والهلاك»

طباطبایی سید محمد حسین، المیزان. (۱۳۷۴). قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.

طبرسی ابی علی الفضل. (۱۳۷۶). مجمع البیان.

طریحی فخرالدین. (۱۳۷۷). مجمع البحرین، انتشارات علم الهدی، تهران.

عقیقی بخشایشی. (۱۳۸۵). فقهای نامدار شیعه، قم، کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی نجفی.

قرآن

مجتهد شبستری، محمد. (۱۳۷۶). ایمان و آزادی، تهران، طرح نو.

مجلسی محمدباقر. (۱۳۲۰). بحار الانوار، مؤسسه الوفاء بیروت (میزان الحکمة) محمد ری شهری، دفتر تبلیغات اسلامی قم

مطهری مرتضی. (۱۳۸۰). اسلام و مقتضیات زمان، انتشارات صدرا.

نساء آیه ۵. «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا».

نوری طبرسی شیخ حسین. (۱۳۱۴). محدث، مستدرک الوسائل، مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، قم، ج ۱.